

Trefdag Design met Wortels

verslag Sessie A

Erfgoed en Design

Aan de hand van hedendaagse praktijkvoorbeelden toonde ontwerpster Laura Braspenning hoe erfgoed design kan inspireren en design erfgoed. Ze liet zien hoe bedrijven opnieuw het belang erkennen van vakmanschap en zich onderscheiden met unieke innovatieve ontwerpen. Verder illustreerde ze hoe veel ontwerpers zich vandaag inspireren op het verleden en lichtte ze een eigen 'social design'-project toe waarin immaterieel erfgoed een belangrijke plaats inneemt.

Erfgoed en design zijn twee verschillende werelden die nochtans veel cross-overs hebben. De kruisbestuivingen tussen beiden zijn inspirerend en werken versterkend voor beide partijen.

Hieronder een overzicht van bijzondere voorbeeldpraktijken die Laura Braspenning in haar sessie voorstelde:

1. Geslaagd huwelijk tussen erfgoed en design: Koninklijke Tichelaar Makkum (NL)

Koninklijke Tichelaar Makkum is het oudste bedrijf in Nederland. Het neemt zijn lange geschiedenis serieus, zonder zich door het verleden te laten belemmeren. In de loop der eeuwen is een onschatbare bron van keramische kennis en kunde opgebouwd en van generatie op generatie doorgegeven. Dit proces gaat voort. Tichelaar legt er meer dan ooit de nadruk op dat product vernieuwing en kennisontwikkeling gelijke tred moeten houden in dit bedrijf dat ruimte geeft aan experiment en onderzoek, dat maatwerk wil leveren voor professionele architecten en ontwerpers, en zo culturele meerwaarde creëert voor makers en consumenten. Klassiek vakmanschap, hedendaags design en toekomstgericht onderzoek hebben in Makkum een duurzaam verbond gesloten.

- ❖ Filmpje : http://www.youtube.com/watch?v=fYQ_39R6EO0&feature=mfu_in_order&list=UL
- ❖ www.tichelaar.nl

2. Ambacht in de architectuur

Diverse voorbeelden tonen hoe ambacht en architectuur vaak samengaan. Zowel bij restauratie van historische panden als bij nieuwbouw waar ambachtelijke toetsen de gebouwen een identiteit geven. Bij herbesteding van (industriële) panden vormen kunstenaars/ontwerpers vaak de 'voorhoede'.

- Restauratie café Greenwich in Brussel // architectenbureau Robbrecht & Daem
 - ❖ www.robbrechtendaem.com
- Restauratie Villa Empain in Brussel // i.o.v. De Boghossian-Stichting
 - ❖ www.villaempain.com/nl/index.php?page=7
- Nieuwbouw Can 1 in Amsterdam // architectenbureau Heren 5

- Renovatie en uitbreiding Stadsschouwburg Haarlem // Erick van Egeraat associated architects (EEA) ism Babs Haenen en Koninklijke Tichelaar Makkum
 - ❖ www.vkblog.nl/bericht/222620
 - ❖ www.erickvanegeraat.com
- Herontwikkeling industrieel erfgoed C-Mine Genk// architectenbureau 51N4E (Brussel)
 - ❖ www.51n4e.com/project/c-mine
- Herontwikkeling industrieel erfgoed Tour&Taxis // Project T&T

3. Actualisatie 'oude ambachten'

- Smartlapjes - Liefde in de Stad // Watson & Lewis ism Anouk Estourgie (Cultuur & Vliegwerk)
 - ❖ www.smartlapjes.nl
- Mascotte & The DECAP Machine // Mascotte Music (LeMondDumas collectief Gent)
 - ❖ Filmpje : <http://www.youtube.com/watch?v=mFh4ac3la98>
 - ❖ www.mascottemusic.be

4. Synergie is de succesfactor van de samenwerking

- Les Canaux de la Mode // Celine Charlot
 - ❖ www.lescanauxdelamode.com
- Corrupted C#n#m# // Angelo Vermeulen & Walter Bresseleers
 - ❖ www.angelovermeulen.net/?p=83

5. Inspiratie zorgt voor actualisering

- Truly Dutch// Scholten & Baijings ism Zuiderzeemuseum Enkhuizen
 - ❖ Filmpje : <http://www.youtube.com/user/zuiderzeemuseum?ob=0#p/u/32/WcxmnpbPD8Q>
 - ❖ www.scholtenbaijings.com
 - ❖ www.zuiderzeemuseum.nl

6. Immaterieel erfgoed vastleggen voor beleving in de toekomst

- Zwart Goud// Eline Bauwens, Natalie Bernaerts, Michele Cariglia, Jan Casier, Olmo Claessens, Jan-Laurens Feytongs (Masterstudenten Communicatie & Multimediadesign en Productdesign Genk)
 - ❖ www.khlim.be/eCache/DEF/6/659.html
- De ontdekkingsreis naar Foe Ooi Leeuw
 - ❖ Filmpje : <http://www.youtube.com/watch?v=bwSwZwiaEys>
 - ❖ www.folhuisservies.web-log.nl

Laura Braspenning was één van de acht ontwerpers betrokken bij het project Foe Ooi Leeuw (Huis van Harmonie), een nieuwe woongemeenschap voor Chinese ouderen in Amsterdam. De ontwerpers werd gevraagd de woonwensen van de Chinese bewoners te vertalen naar concrete projecten voor Foe Ooi Leeuw. Ze gingen op zoek naar gedeelde interesses in de heterogene groep en als snel bleek eetcultuur een bindende factor tussen de bewoners. Ontwerpers Irma van Weeren en Laura Braspenning kozen er bewust voor om de keuken het kloppende hart te maken van de woongemeenschap. Ze ontwierpen in nauwe samenwerking met de bewoners van Foe Ooi Leeuw een bijzonder gedecoreerd servies met zowel typisch Chinese als Nederlandse elementen. Tijdens dit gezamenlijke ontwerpen en realiseren in Jingdezhen (China), is een proces van sociale netwerkvorming ontstaan met 'social design' als resultaat.

Trefdag Design met Wortels

verslag Sessie B

Innovatie in vorm

De toekomst = digitale media, maar is er dan nog nood aan kennis van een vak zoals de edelsmid, keramist of glasblazer die heeft?

Timelab en DoDesign zijn kunstwerkplaatsen waar men via nieuwe media samenwerking initieert met ambachtslui. Evi Swinnen (coördinator van timelab) en Karen Wuytens (oprichter DoDesign) stelden hun praktijk voor en vertelden elk hoe hun organisaties ontwerpers kunnen inspireren en hen helpen hun toekomst te verzekeren. DoDesign (Hasselt) ondersteunt ontwerpers en bedrijven. Er wordt geëxperimenteerd met materialen en technieken. Timelab (Gent) is een werkplaats voor kunst, technologie en samenleving.

1. DoDesign – Karen Wuytens

DoDesign is een Europees Efro project met als doel ontwerpers te ondersteunen in hun ontwerpactiviteiten en hen een natuurlijke zoekstrategie aan te bieden die aansluit bij hun ontwerpproces. Daarnaast wil het een netwerk opzetten van ontwerpers en bedrijven, en innovatie stimuleren.

DoDesign is een intelligente databank die materialen aan technieken linkt en omgekeerd. Deze koppeling maakt het mogelijk zowel voor designers als bedrijven te komen tot innovatief design door kennisverruiming van materialen en technieken. Designers kunnen via deze ontwerptool op zoek gaan naar de perfecte combinatie van materiaal, vorm, techniek en functie. Ze denken out-of-the-box, wat leidt tot verrassende, nieuwe toepassingsmogelijkheden. DoDesign veronderstelt een grote openheid van de betrokken partijen maar biedt tegelijk boeiende perspectieven. Open innovatie waarbij kennis gedeeld wordt, wordt dé uitdaging waar bedrijven voor staan.

Tijdens de sessie werden de deelnemers wegwijs gemaakt in de interface van de tool die nog niet online beschikbaar is. Er kan meerlagig via diverse insteken gezocht worden op materiaal en/of techniek. Via een profiel kun je je zoekacties bijhouden zodat het eenvoudig is om het overzicht te behouden.

Meer info: www.dodesign.be

2. Timelab – Evi Swinnen

Tapis plein vzw nodigde in het najaar van 2010 twaalf ontwerpers uit om kennis te maken met het fabLab van timelab en in het kader van deze trefdag de machines van timelab uit te proberen. Ze vonden nieuwe methodes om hun proces te vereenvoudigen of de tijdsduur te verkorten, anderen leerden nieuwe materialen en technieken kennen. Enkele prototypes waren op de trefdag te bekijken.

FabLab komt van *Fabrication Laboratory* en is een werkplaats waar ontwerpers op kleine schaal met de ter beschikking staande (computergestuurde) instrumenten een ruime variatie van materialen kunnen bewerken en zo unieke, gepersonaliseerde dingen kunnen maken. Niet alleen eenvoudige ontwerpen, maar ook het maken van tastbare interfaces op basis van soft- en hardware die communiceren met de analoge omgeving behoren tot de mogelijkheden.

FabLab werkt met het open source-systeem, kennis wordt online gedeeld en producten zo verbeterd. Een meerwaarde is dat een fabLab gebruik kan maken van een internationaal circuit van zo'n 100 fabLabs die skills en kennis met elkaar delen. In het fabLab van timelab staan machines zoals de 3D-freesmachine, de lasersnijder, de RepRap en de makerbot ter beschikking. Voor sommige machines zoals de makerbot, een open source 3D printer, staat online hoe je ze zelf kan nabouwen. Timelab organiseert zelf ook 'Bouwavonden' waar verschillende technici, ingenieurs en ambachtslieden samen komen om bijvoorbeeld een 'goedkope freesmachine' te maken. Timelab denkt echter, in tegenstelling tot veel fabLabs, dat men innovatie kan stimuleren door enkel tools te tonen. Ze hechten belang aan verdieping en studie. Er is nood aan een inhoudelijke sturing. Zo stimuleert timelab ook samenwerking met kunstenaars en is er een artistieke curator in hun organisatie aanwezig. In fabLabs ontstaan nieuwe ambachten, maar worden de oude ook behouden via een nieuwe techniek. Door bijvoorbeeld een 3D printer ter beschikking te stellen van vakspecialisten kom je tot innovatie en kan er een keramiekprinter uit voort groeien.

Iedereen is welkom in het fabLab. Een introductieworkshop volstaat om de basistechnieken onder de knie te krijgen. Wil je je verder specialiseren? Dan kun je deelnemen aan workshops of kun je door regelmatig bezoek aan het fabLab veel van anderen opsteken.

Meer info: www.timelab.org

Trefdag Design met Wortels

verslag Sessie 1

Meesterschap in opleiding

In het zog van de UNESCO-conventie voor de bescherming van immaterieel cultureel erfgoed (2003) kan de aandacht voor de overdracht van vakmanschap een nieuwe impuls krijgen. Op welke wijze kunnen meesters in hun vak de begeleiding en opleiding aan anderen opnemen? Hoe speelt het onderwijs hierop in? Wat is de rol van het ambacht binnen de verschillende bestaande opleidingen vandaag? Hoe verhouden technische vaardigheden en conceptueel design zich in de huidige opleidingen tot elkaar? Is er nood om kennis te concentreren en versnippering van opleidingen tegen te gaan? Zijn er nieuwe mogelijkheden voor samenwerking tussen de diverse opleidingen?

Een panel met sprekers uit de diverse opleidingstypes (David Huycke - Art/Object & Design van de MAD-faculty, Sergio Servellón - Conservatie&Restauratie Artesis, Katrijn Schatteman - IKA Mechelen en Arne Theylaert - VDAB-competentiecentrum) gingen tijdens deze sessie in op de kwestie van overdracht en onderwijs van vakmanschap.

Context: toekomst voor traditionele vaardigheden?

Eenzijds zien we in de actualiteit kleine en middelgrote ambachtelijke ondernemingen de deuren sluiten omdat de zaak niet langer economisch leefbaar is onder de stijgende druk van geïndustrialiseerde en geglobaliseerde productieprocessen en de economische crisis. Door het één na één op pensioen vertrekken van medewerkers raakt kennis en vakmanschap haast geruisloos weggefilterd uit bedrijven .

Anderzijds is er onder invloed van internationale ontwikkelingen en specifiek ook de UNESCO-conventie voor het waarborgen van Immaterieel Cultureel Erfgoed (2003) in recente jaren een nieuwe/verhoogde aandacht voor vormen van immaterieel cultureel erfgoed. In deze UNESCO Conventie komt traditioneel vakmanschap als één van de 5 domeinen van immaterieel erfgoed in beeld (naast andere vormen als feesten, rituelen, sociale interactie; podiumkunsten; orale tradities...). UNESCO roept ook sinds het midden van de jaren 1990 op om met Levende Menselijke Schatten-programma's te experimenteren. Een mogelijke variant van zo'n programma is het erkennen van bepaalde speciale vaardigheden en het identificeren en officieel erkennen van meesters. Een andere variant kan een leertijdsysteem zijn, waarbij men het leerlingen mogelijk maakt om bij een meester een bepaald vak of kunst (bvb muziek, steenhouwen ...) aan te leren.

In diverse landen bestaan inspirerende voorbeeldpraktijken van dergelijke systemen.

Japan experimenteert al decennia met een programma rond zogenaamde 'nationale levende schatten'. In de Verenigde Staten van Amerika kent de National Endowment for the Arts (NEA) sinds het eind van de jaren 1970 jaarlijks een beperkt aantal 'national heritage fellowships' toe aan bijzondere individuen. Frankrijk kent de titel van 'maître d'art' toe aan mensen met bijzondere ambachtelijke vaardigheden. Interessant hier is het gebruik van een soort beurzensysteem waardoor elke aangestelde 'maître d'art' opleiding voor leerlingen kan

realiseren. Het programma is voorzien voor makers van muziekinstrumenten, boekbinders en prentenmakers, meubelmakers, juweliers ... Ook bij onze Noorderburen Duitsland en Nederland en in de Scandinavische landen bestaan verschillende programma's en systemen die ambachtsslui omkaderen en hen ondersteunen in het doorgeven van hun vaardigheden.

België ratificeerde in 2006 reeds de UNESCO-conventie voor ICE en de Vlaamse Gemeenschap bereidde sindsdien een beleid voor. In december 2010 (een week nà deze trefdag) gaf Vlaams cultuurminister Joke Schauvliege meer toelichting bij haar beleidsvisie over immaterieel cultureel erfgoed, waarmee ze de inhoud van de UNESCO-conventie ter bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed uit 2003 concreter en werkbaarder wil maken voor de situatie in Vlaanderen. Belangrijke klemtonen in deze beleidsvisie voor Vlaanderen liggen op het belang van het héle proces voor immaterieel erfgoed, de methodiek van het doorgeven van het immaterieel erfgoed (kennis, kunde, vaardigheden, tradities...) en de gedragenheid door de erfgoedgemeenschappen zelf.

Context: de actualiteit van leren en werken in Vlaanderen:

❖ Bestaande opleidingen in Vlaanderen

We kunnen diverse types opleidingsvormen onderscheiden in Vlaanderen waar (kunst)ambachten een plaats kennen in het curriculum:

- Hoger kunstonderwijs
- Secundair beroepsonderwijs & 7de jaars
- Secundair technisch onderwijs & 7de jaars
- Hoger beroepsonderwijs & 7de jaars
- Deeltijds Kunst Onderwijs (DKO - graden lager, middelbaar, hoger)
- Centra voor Volwassenen Onderwijs (CVO)
- VDAB
- SYNTRA
- Privé opleidingen
- ...

❖ De Vlaamse Kwalificatiestructuur (VKS)

In 2009 werd het decreet met betrekking tot de Vlaamse Kwalificatiestructuur goedgekeurd. Het laat onderwijs en werkveld eenzelfde taal spreken door de uitbouw van een gezamenlijk referentiekader waarbinnen kwalificaties geordend worden volgens acht niveaus van competenties met een toenemende mate van kennis, autonomie en verantwoordelijkheid. Zowel beroepskwalificaties als onderwijskwalificaties worden ingeschaald volgens deze acht niveaus waardoor een eenduidige communicatie tussen beide velden mogelijk is. Het werkveld kan in competentieprofielen duidelijk maken welk niveau van medewerkers verwacht wordt, het onderwijs geeft aan naar welk niveau zij studenten opleiden. De goedgekeurde kwalificaties zullen in een centrale databank beschikbaar zijn. Interessant m.b.t. ambachtelijkheid is dat naast het formeel leren ook het informeel en het niet-formeel leren in de structuur opgenomen wordt. Mensen moeten immers levenslang hun competenties kunnen valoriseren op de arbeidsmarkt, in het onderwijs en in andere maatschappelijke organisaties.

Een momentum voor ambacht en opleiding?

Kan de actualiteit van de UNESCO-conventie voor immaterieel cultureel erfgoed in combinatie met het decreet Vlaamse kwalificatiestructuur de basis vormen voor een vernieuwde dynamiek in Vlaanderen rond ambacht en opleiding? Wat zijn de ervaringen van de aanwezige panelleden uit de onderwijspraktijk? En hoe analyseren zij het opleidingsvraagstuk van ambachtelijkheid in het licht van de toekomst?

Het opleidingsveld blijkt gelaagd en divers maar ook versnipperd. De verschillende opleidingen leggen elk eigen accenten en streven onderscheiden kwalificaties na - van vaktechnische kunde over creativiteit/innovatie tot academische kennis en onderzoek. Het gaat andersgezegd om de verhouding technische-conceptuele-contextuele kennis in de opleiding. Innovatieve opleidingen en academische kennisvormen nemen echter duidelijk het voortouw. Sinds de jaren 1970 zijn accenten verschoven vanuit een emancipatorische beweging en zijn vaktechnische opleidingen eerder uitzondering dan regel; enkel het ateliermodel is overgebleven van de vroegere ambachtscultuur. De vraag is dan ook hoe dit ateliermodel en het principe van technische voorkennis en levenslang leren gecombineerd kunnen worden met academische kennisvormen.

De tijd voor praktijkuren verkleint, maar er kan nuancerend gesteld worden dat via onderzoek/theorie ook op een andere, zinvolle manier met ambacht wordt omgegaan. Vroeger werd er enkel gestreefd naar productie, nu wordt er nagedacht over de eigen praktijk (evolutie naar kenniseconomie). Innovatie en creativiteit bieden in deze tijden andere perspectieven voor ambachten en de mogelijkheid te evolueren en te overleven. Waarom zouden we anders vandaag nog mondgeblazen vazen maken waar je voor 5 euro een vaas in Ikea kan kopen?

Algemeen blijkt er een tendens tot academisering met daartegenover een gebrek aan vaktechnische kunde en kennis. Er is te weinig mogelijkheid om levenslang technisch bij te leren in Vlaanderen. Voor verdere vaktechnische opleiding, verdieping en specialisatie dient men bijna steeds internationaal te gaan kijken. Daarbij blijkt heel veel af te hangen van persoonlijke netwerken en initiatieven. Maar die dynamiek bestaat wel.

De opleidingen hebben op heden evenmin onderling afgestemde systemen van certificering. De vaststelling dat er geen gecoördineerde afstemming en visie op de opleidingen bestaat, blijkt problematisch. Het kan in de praktijk leiden tot kwaliteitsverlies want er is geen manier om formeel de diverse kwaliteiten en types ambachtelijkheid te onderscheiden (denk aan kwesties als harde versus zachte restauratie). De beroepstitels kunnen oneigenlijk gebruikt worden; ambachtlieden kennen geen beschermd beroep. De betaling naar opleiding is al evenmin verzekerd: het is bvb. niet ongebruikelijk dat hoger opgeleide vaklui op het terrein als arbeider vergoed worden. De panelleden zijn het erover eens dat er een heropwaardering nodig is van vaktechnische opleidingen, qua opleiding an sich alsook qua sociale status. Dit kan enkel via onderwijshervorming, via de Vlaamse kwalificatiestructuur en via correcte en gecoördineerde verloning van competenties.

Algemeen is er een grote nood aan een betere afstemming van het opleidingsveld op het beroepsveld. Er zou het initiatief moeten genomen worden om de opleidingen op te lijsten en het beroepsveld door te lichten. Op basis hiervan moet de overheid keuzes kunnen maken.

Maar om hiertoe te mobiliseren, is er eerst en vooral nood aan het zichtbaar maken van de ambachtseconomie in Vlaanderen. Als je in december 2010 de vacaturebank van VDAB screent op 'ambacht', zijn er slechts 22 jobs. Nochtans is er heel veel werk in het veld, maar het verdwijnt tussen de

plooien, het staat nergens geregistreerd, het heeft geen officieel en kwantitatief gezicht. Zolang ambachten niet als knelpuntberoep in de statistieken komen, zal de overheid ook geen betekenisvolle stappen ondernemen omtrent opleiding.

Trefdag Design met Wortels

verslag Sessie 2

Ambacht en Maatschappij

De opkomst van verschillende designmarkten en gemeenschapsvormende handwerkprojecten tot sociaal design bewijzen de belangrijke plaats van handwerk in onze maatschappij. Via een aantal inspirerende voorbeelden gingen we met enkele initiatiefnemers in gesprek over dit thema. Wat betekenen deze initiatieven voor de stedelijke ontwikkeling? Hoe dragen deze projecten bij aan een sociale cohesie? Resulteren deze initiatieven in een democratisering van design? Onderzoeker Liesbeth Huybrechts van Social Spaces, Toos van Lierde van artPLASTIEKfabrique Brussel, Claire Cauwels van het sociaal artistiek atelier Made by OYA (ROCSA) en Ellen Vandenbulcke van Quartier Bricolé gingen met elkaar in gesprek.

1. Social Spaces – Liesbeth Huybrechts

Social Spaces, één van de vier onderzoeksgroepen van de MAD-Faculty (Media, Arts en Design faculty), legt zich toe op drie onderzoeksdomeinen: sociale media, sociaal design en publieke ruimtes. Centraal staat het onderzoek naar de noden, mogelijkheden en dromen van verschillende 'sociale ruimtes'. De expliciete relatie tussen kunst, maatschappij en design is in elk project aanwezig, met veel ruimte voor alternatieve artistieke en design methodes. Mensen betrekken als participanten in het artistieke en designproces en het introduceren van kritische en reflectieve artefacten staat daarbij voorop. Eén van de onderzoeksvragen in relatie tot Social Design is zo welke rol ambachten kan spelen.

Meer info: www.socialspaces.be

2. artPLASTIEKfabrique Brussel: Tricot Trottoir – Toos Van Lierde

artPLASTIEKfabrique toont met het project Tricot Trottoir dat breiwerk ook een maatschappelijke functie kan hebben. Wat ooit begon als een workshop, leidde tot de wekelijkse bijeenkomst van een kleine groep enthousiastelingen, 'the gang'. Ze creëren originele breiwerken met afvalplastic dat ze tot draad verwerken, waarmee ze publieke objecten uit het straatbeeld bekleden. Met deze acties kaarten ze bepaalde evoluties in het straatbeeld aan, bijvoorbeeld de toename van hekkens, een symbool voor het groeiende gesloten karakter van onze maatschappij. Maar bovenal blijft het sociale gebeuren - het samen creëren - voorop staan in dit project. Dat hun werken vaak slechts voor een korte periode in het straatbeeld aanwezig blijven, doet geen afbraak aan hun enthousiasme. Dit sluit aan bij de algemene vluchtigheid en het activistische karakter van het project.

Meer info: <http://artplastiekfabrique.wordpress.com>

3. Made by Oya – Claire Cauwels

Made by Oya is een project van Rozca vzw, een Gentse sociaal-artistieke organisatie in de Rabotwijk in Gent. Het project vertrekt vanuit de culturele rijkdom van de wijk en de artistieke talenten van haar inwoners. Vrouwen van Turkse origine blijken de haaktechniek 'oya' uit Centraal-Europa, nog steeds in de vingers te hebben, en dit op een zeer hoog niveau. Made by Oya biedt hen de mogelijkheid om elkaar te ontmoeten in ateliers, hun kennis en kunde door te geven, en in samenwerking met Vlaamse designers en kunstenaars een eigen collectie op poten te zetten met producten waarbij ze de oya-techniek en ook andere textieltechnieken op vernieuwende wijze toepassen.

Meer info: www.rocsa.be

4. Quartier Bricolé – Ellen Vandenbulcke

Quartier Bricolé is een laboproject van tapis plein vzw dat sinds 2009 doorgaat in de Langestraat-Hoogstraat te Brugge. De Langestraat-Hoogstraat was in de 20ste eeuw een bloeiende winkel- en uitgaansstraat, maar werd in de laatste decennia geconfronteerd met veel leegstand. Quartier Bricolé, een project o.a. i.s.m. de Stad Brugge-Dienst Stedenbeleid, Design Vlaanderen, Artelier vzw en de Handelsgebuurtekring Langestraat-Hoogstraat heeft tot doel de heropwaardering van de straat en het bieden van startkansen aan ontwerpers van ambachtelijk design in leegstaande panden. Quartier Bricolé heeft een eigen winkel waar een 20-tal Vlaamse ontwerpers hun werk te koop aanbieden, geeft ontwerpers een platform in de vorm van vitrines waar ze hun werk gedurende twee maanden kunnen tentoonstellen, startte samen met juwelenontwerpster Aline Vandeplas een atelier-shop op en organiseerde een drietal keer Marché Bricolé, een marktje met handgemaakt design.

Meer info: www.quartierbricole.be

www.facebook.com/pages/Quartier-Bricole/205079111195?ref=nf

Trefdag Design met Wortels

verslag Sessie 3

Ambacht en ondernemerschap

Wat zijn de struikelblokken voor een ontwerper om ondernemer te worden? Is er voldoende ondersteuning voor de startende ondernemer? Wat maakt de overgang van amateurniveau naar professioneel niveau zo moeilijk? Wat zijn de vooruitzichten voor ondernemende ontwerpers? Voer voor discussie!

Een panelgesprek met moderator Tijs Vastesaege (Doenker) en Elke Cornelissens (t-heater: een sociaal bureau voor kunstenaars), Jan Timmermans (kunstenloket – adviesverlener voor kunstenaars), Els Jacobs (<http://www.some-thing-els.be>), en Axel Ronse (UNIZO: Unie van Zelfstandige Ondernemers).

Wouter Bouchez (Ideas on Culture) lichtte ter afsluiting het concept 'Artbank' toe.

De sessie Ambacht en ondernemerschap startte met de voorstelling van een case als uitgangspunt voor de discussie. Textielontwerpster Els Jacobs lichtte kort haar parcours van kleine beginner tot professionele ontwerper toe. Ze haalde mogelijke struikelblokken aan en de moeilijke keuzes waar een startende ontwerper/ondernemer voor staat. Zo blijkt het moeilijk om als designer steeds uniek te blijven en een artistiek hoog niveau na te streven, maar tegelijkertijd toch marktgericht te denken en winst te maken. Voorts reikt het werkterrein van een designer verder dan het puur ontwerpen en produceren. Zo komt er heel wat extra werk bij kijken, en bijgevolg kosten, zoals boekhouding, communicatie, fotoshoots, verkoop, verpakking ... Daarnaast wordt Els geconfronteerd met de dunne grens tussen handwerk en industrieel vervaardigde producten. Spreken we bijvoorbeeld nog altijd van handwerk bij het gebruik van een breimachine? Om het leef- en werkbaar te houden werkt Els samen met breibedrijven, maar die zijn steeds moeilijker te vinden. Veel kennis over ambachten dreigt bovendien te verdwijnen in deze bedrijven, waardoor je je als ontwerper steeds flexibel moet opstellen.

Het publiek vroeg zich af welke organisaties ze aansprak in de loop van haar parcours en waar ze al dan niet terecht kon? Design Vlaanderen bleek een grote hulp geweest te zijn. De organisatie is sterk vertrouwd met de specifieke noden van een ontwerper. Met het kunstenloket had ze een kort interessant telefonisch onderhoud, t-heater van t-interim was haar onbekend. Unizo richt zich voornamelijk op niet-creatieve beroepen, waardoor het advies beperkt bruikbaar bleek.

Aansluitend op de casestudy lichtten de verschillende panelleden kort hun organisatie toe en hun werking naar creatieve ondernemers.

- ❖ **Het Kunstenloket** (Jan Timmermans): de kerntaak van het Kunstenloket is eerstelijns hulp, namelijk juridisch en zakelijk advies, voor artistieke activiteiten. Ze ondersteunen de kunstenaar en ontwerper in hun zoektocht naar statuten op maat waarbinnen ze kunnen opereren. Ook voor vragen m.b.t. btw, belastingen, auteursrecht, marketing, verzekeringen ... kunnen creatieve ondernemers bij hen terecht.
- ❖ **T-heater** (Elke Cornelissens): T-heater is een Sociaal Bureau voor Kunstenaars (t-interim) die als freelancer werken. Aanvankelijk richtte de werking zich voornamelijk op performanceartiesten, maar

ondertussen kunnen ook ontwerpers bij hen terecht. De organisatie verzorgt de contracten en garandeert een wettelijke bescherming voor de kunstenaar.

- ❖ **UNIZO** (Axel Ronse): UNIZO is een organisatie van en door zelfstandige ondernemers (ondernemers, zelfstandigen, KMO's en vrije beroepen). Ze zijn belangenbehartiger bij de overheid, media en sociale partners, verstrekken advies, en organiseren opleidingen en netwerking. Specifiek voor starters is er het online-platform Startersservice, waar starters via de startsimulator hun ondernemings- en financieel plan kunnen opmaken. Verder biedt UNIZO de Ondernemerscoach aan, een uniek programma waarbij ondernemers terecht kunnen voor onderlinge ervaringsuitwisseling en kennisoverdracht, en startte UNIZO de stichting 'Onderwijs en ondernemen' op waarmee ze de ondernemingszin via het onderwijs trachten te stimuleren.

Het probleem bij sommige ondernemersorganisaties is dat hun taal en formats moeilijk lijken te matchen met de wereld van ambachtelijk design. Creatieve ondernemers hebben bijgevolg het gevoel er niet aan het juiste adres te zijn. Door de link met Design Vlaanderen, en met hun provinciale medewerkers 'design', blijkt Agentschap Ondernemen hier een antwoord op gevonden te hebben. De organisatie biedt creatieve ondernemers een toegepastere ondersteuning en individuele begeleiding. Kunstenloket is eveneens specifiek gericht op de creatieve sector en zich bewust van het vaak hobbelige traject van de creatieve ondernemer.

Wouter Bouchez sloot de sessie af met een uiteenzetting over de **Artbank**. De Artbank is een nieuw economisch model voor de creatieve en artistieke sector, bottom-up opgebouwd vanuit de kunstenaarscommunity. De werking is gebaseerd op crowdfunding, waarbij kleine bijdragen van vele geïnteresseerde individuen de financiële basis vormen voor de uitvoering van een project. Het publiek kan specifieke projecten van kunstenaars/ontwerpers ondersteunen door het met euro's of natura diensten te sponsoren. Het sponsoren van projecten vergroot evenredig het aandeel van de kunstenaars/ontwerpers in de ArtBank. Elke aangesloten kunstenaar of ontwerper ontvangt een aandeel, dat wordt gewaardeerd op het totaalbedrag van donaties voor ArtBankprojecten. Op basis van het aantal projecten op de ArtBank, wordt de gemiddelde waarde van een ArtBankproject berekend, en ontvangt iedere kunstenaar/ontwerper dus een aandeel. M.a.w. hoe meer steun er gegeven wordt aan individuele projecten, hoe meer een ArtBankaandeel waard is. Op deze manier genieten ook kunstenaars die niet zo makkelijk fondsen voor hun projecten vinden, mee van het algemene succes van het systeem in de vorm van hun aandeel. De bijdragen van de geïnteresseerden worden uitgedrukt met een alternatieve munteenheid: de ArtDollar (1A\$ = 10 euro of 1 uur werk). Deze ArtDollar is niet om te zetten in echt geld, maar staat enkel voor de verhandeling van diensten in de creatieve sector, ruilhandel dus. De ArtBank is net opgestart, er wordt nog aan gesleuteld, maar het belooft een tool te zijn dat de ondernemerszin stimuleert. Het project bewijst dat online financieringsmechanismen een waardig alternatief kunnen vormen voor klassieke financieringsmethoden. Gelijkaardige initiatieven zijn www.kickstarter.com en www.jile.eu.

Meer:

www.elsjacobs.be

www.t-interim.be/t-heater

www.kunstenloket.be

www.unizo.be & www.unizo.be/starters/ & www.ondernemendeschool.be

www.doenker.be

Trefdag Design met Wortels

verslag

Slotdebat

Ter afsluiting van de trefdag 'Design met Wortels' brachten we verschillende spelers die actief zijn op het vlak van ambachten en design samen in een slotdebat.

Thema's die aan bod kwamen: Hoe kunnen de verschillende betrokken sectoren beter samenwerken om het beleid rond de toekomst van ambachten te optimaliseren? Hoe kunnen de verschillende opleidingen voor ambachtelijk design beter op elkaar afgestemd worden en het niveau opgetrokken? Hoe kan de erfgoedsector ambachten op een actuele manier benaderen en als immaterieel erfgoed levendig houden? Hoe kunnen ontwerpers van handgemaakt design beter ondersteund worden in hun zoektocht naar actuele technische en productionele mogelijkheden en aanknopingspunten vinden met industrie, publiek, culturele en erfgoedsector? ... Deze onderwerpen werden verder aangevuld met probleemstellingen die in de loop van de dag in de verschillende sessies naar boven kwamen.

Iris Steen modereerde dit gesprek tussen panelleden Johan Valcke (Design Vlaanderen), Marc Jacobs (Faro. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw), Daniel Samyn (Onderwijs, Departement Onderwijs en Vorming) en Tijs Vastesaegeer (Doenker).

Hieronder een neerslag aangevuld met interessante links.

Het belang van ambachten

De aanwezige panelleden vinden dat ambachten een belangrijke meerwaarde kunnen betekenen voor de maatschappij. Ze hebben een sterk economisch potentieel, ambachtelijk design fungeert vaak als een laboratorium, het integreert verschillende kunstvormen en is functioneel. Binnen de erfgoedsector biedt de UNESCO-conventie voor de bescherming van immaterieel cultureel erfgoed (2003) het conceptueel kader om na te denken over het doorgeven van kennis rond ambachten – één van de vijf aandachtsdomeinen binnen de conventie. Een week na de trefdag 'Design met Wortels' lanceerde minister Joke Schauvliege op 17 december 2010 bovendien de visienota 'Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen': het vertrekpunt om de komende jaren o.a. in te zetten op ambachtelijke kennis en vaardigheden. Binnen het onderwijs kunnen ambachten een tegenhanger vormen voor het gros van de opleidingen die meer gericht zijn op de geïndustrialiseerde/gemechaniseerde maatschappij.

- ❖ UNESCO-conventie voor de bescherming van immaterieel cultureel erfgoed (2003):
http://www.faronet.be/files/pdf/pagina/unesco_conventie_nl.pdf
- ❖ Visienota 'Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen':
<http://www.faronet.be/e-documenten/een-beleid-voor-immaterieel-cultureel-erfgoed-in-vlaanderen-visienota-vlaams-minister-v>

Het belang van onderwijs in de transmissie van ambachten

In de hervorming van het secundair onderwijs die er staat aan te komen, krijgt de combinatie leren en werken veel aandacht. De grootste uitdaging blijft echter: hoe raken leerlingen geïnteresseerd in handwerk/ambacht en hoe krijg je ze gewonnen voor een opleiding in het TSO/BSO? Hierrond werden in het verleden reeds inspanningen geleverd, maar zonder veel succes. De actuele onderwijshervorming die minister Pascal Smets voorstaat, probeert hier een antwoord op te bieden door jongeren al doende en 'hands-on' kennis te laten maken met handenarbeid.

❖ Oriënteringsnota hervorming Secundair Onderwijs:

http://www.pascalsmet.be/media/uploads/notas/20100914_orienteringsnota_hervormingso.pdf

Op dit moment blijkt de combinatie leren-werken binnen het onderwijs weinig effectief omdat er te weinig werkplekken bereid gevonden worden. Vanuit het onderwijsbeleid houdt men daarom bij welke sectoren zich niet engageren voor dergelijke opleiding en zal hier bij verdere promotie van het systeem zeker rekening mee gehouden worden. Er zal extra worden ingezet op het onderhandelen met die sectoren die onvoldoende werkplekken ter beschikking stellen. Wat hen weerhoudt is vaak de investering (zeker voor kleine bedrijven) die niet meteen iets lijkt op te leveren.

Opleidingsmogelijkheden buiten het reguliere onderwijs

Naast de diverse organisaties die opleidingen aanbieden (waarvan sommige ook jammergenoeg aan het verdwijnen zijn), zijn er volgens de sprekers nog andere opleidingsmogelijkheden buiten het reguliere onderwijs.

Het meester-leerlingsysteem wordt aangehaald. Maar wanneer ben je meester? Wie bepaalt dit? En wie betaalt deze dure opleidingsvorm? De pannelleden zijn het er over eens dat dit middeleeuwse model vandaag niet meer haalbaar is, maar dat we ons wel kunnen inspireren op buitenlandse good practices zoals die in het Living Human Treasures programma van Unesco te vinden zijn. In Japan worden in het kader van dit LHT-programma meesters of groepen aangeduid die als dragers van specifieke vaardigheden en technieken de taak krijgen deze kennis door te geven. Daarin worden ze ook financieel ondersteund. Deze maatregel zorgt tegelijk voor symbolisch kapitaal en houdt rekening met de economische realiteit.

❖ Living Human Treasures: <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00061&lg=EN>

Nieuwe technologische evoluties bieden eveneens verrassende perspectieven om ambachten te ontsluiten en (ook internationaal) uit te wisselen. Door open source technologieën kunnen ambachtelijke productieprocessen via computers en machines uitgevoerd worden en kennis gedeeld worden. l'Artisan electronique is geboren!

Is kleinschaligheid een probleem voor ambachtopleidingen/ambachten?

Kleinschaligheid is een groter probleem bij ambachten dan bij design. Bij design kan je gebruik maken van modellen en processen, daar waar handwerk vooral maatwerk is. Bij sommige disciplines is de grens tussen ambachten en design echter bijzonder dun. Ontwerpers van ambachtelijk design werken vaak samen met bedrijven die voor hen kleinschalige producties opzetten. Dergelijke bedrijven dreigen echter de laatste jaren te verdwijnen (uit België) waardoor deze vruchtbare samenwerkingen in het gedrang komen. Bovendien gaat zo vaak kennisuitwisseling verloren en kunnen ontwerpers door het verdwijnen van zo'n samenwerkingsmogelijkheden zich niet verder specialiseren. Misschien zouden bedrijven en ontwerpers elkaar makkelijker moeten kunnen vinden en kunnen dergelijke samenwerkingen voor beiden uitkomst bieden. Door het laten samengaan van experiment en jarenlang opgebouwde vakkennis kunnen bedrijven

nieuwe levenskansen vinden in het ontwikkelen van innovatieve kennis en het leveren van maatwerk.

❖ Geslaagd Nederlands voorbeeld: www.tichelaar.nl

Door het sluiten van vele (textiel)bedrijven en het uitwijken van de productie naar lageloonlanden (zoals in Oost-Europa en Azië) ontstaat een braindrain van technische kennis. Misschien kan een omgekeerde beweging waarbij kennis in het buitenland opnieuw opgezocht kan worden, uitkomst bieden? In de keramische sector was eenzelfde beweging nodig om kennis die verloren gegaan was in Vlaanderen na WOII opnieuw te gaan opzoeken in Azië. Het is normaal dat technieken in de loop van de geschiedenis verloren gaan en dat ze elders terug moeten worden opgepikt. Toch zou het niet oninteressant zijn om hier in Vlaanderen 'geconcentreerde werkplekken' in het leven te roepen die als expertisecentrum voor bepaalde technieken en materiaalkennis functioneren.

Het blijft echter een interessante discussie in hoeverre ingegrepen moet worden in het natuurlijke proces van verdwijnen van vakkennis. Je zou kunnen stellen dat erfgoed pas interessant wordt als het zeldzaam wordt en zodoende immaterieel erfgoed laten leven en sterven. Daar kan je tegen in brengen dat onbekend onbemind is waardoor de waarde van bepaalde kennis niet meer kan worden ingeschat en de waaier aan mogelijkheden wat je ermee kan doen, niet wordt ingezien. Handwerk wordt zelden nog aangeleerd in de lagere school waardoor kinderen en jongeren geen voeling meer hebben met handwerk en ambachten. Natuurlijk kiezen jongeren dan niet meer voor het TSO of BSO! Vraag is of het een taak van het onderwijs is om kinderen met huis-tuin-en-keukentechnieken in contact te brengen of het niet beter via thuis wordt doorgegeven? Het gaat er niet om waar je het doet, het gaat erom dat je op jonge leeftijd voeling moet kunnen krijgen met handwerk.

Hoe komt het dat mensen hun handen niet meer gebruiken?

Doordat de laatste decennia zo sterk is ingezet op kenniseconomie, is de ambachtseconomie naar de achtergrond verdwenen. Zoiets verander je niet zo snel. Een steunpunt en belangenbehartiger zoals Ambachtseconomie in Nederland kan hierin wel een aanzienlijke rol spelen.

❖ www.ambachtseconomie.nl

Binnen het onderwijs blijft het een probleem. Het onderwijsprogramma raakt steeds meer overbelast en het eerste wat sneuvelt zijn de handvaardigheden. Er wordt reeds lang gezocht naar oplossingen door bijvoorbeeld het invoeren van Technologische Opvoeding. Het gaat hier echter om 'restvakken' die door de leerkrachten vrij kunnen worden ingevuld. Zoals reeds aangehaald wil de op til staande hervorming van het Secundair Onderwijs zich concentreren op 'belangstellingsgebieden'. In de 1ste graad kunnen leerlingen kennis maken met een brede waaier aan vakgebieden (bijv. kunst en creatie, techniek en wetenschap, ...) en op basis hiervan in de daaropvolgende jaren verder kiezen en specialiseren. BSO en TSO hebben op dit moment nog steeds de negatieve connotatie van 'achtergesteld', 'de mindere van ASO' gezien de maatschappelijke waardering van 'kennis' boven 'kunde', met het huidige watervalstelsel als effect, dat de nieuwe onderwijshervorming zoveel mogelijk wil trachten op te heffen. De wereld van fabrieken en bedrijven is voor veel leerlingen en ouders onbekend. Mensen hebben nog steeds het beeld van industrie en ambachtelijke bedrijven als ongezond, lawaaierig, gevaarlijk, kortom Daens-achtige praktijken die ze hun kinderen niet willen aandoen. Er zijn voorbeelden van bedrijven die opendeur houden om ouders te overtuigen van hun potentieel.

Beeldvorming is duidelijk zeer belangrijk. Kijk naar het koken dat de laatste jaren een hype was en heel erg aanwezig was in de media. Het kan heel wat mensen aanspreken en aanzetten om er hobbymatig mee bezig te zijn. Ambacht is steeds in evolutie en hoeft niet altijd beroepsmatig te worden uitgevoerd.

Een moeilijk huwelijk: ambacht en ondernemerschap?

Ambachten bevinden zich in twee werelden. Er is de huiselijke wereld (vader op zoon-principe) waarbij het erfgoedverhaal sterk aansluit en er is de economische wereld van klanten en handel waarbij het economische model primeert. Twee aspecten moeten verzoend: de romantische visie op ambachten t.o.v. de economische realiteit. Ambachtelijke producten hebben misschien een hoge economische kost, maar er spelen ook andere zaken mee die als waardevol beschouwd kunnen worden: ecologische waarde, kwalitatieve & unieke producten, vaak directe en persoonlijke relatie tot de klant, kleinschaligheid, handwerk waar mensen meer voldoening uithalen, ...

De realiteit van het ondernemerschap is 20% inspiratie en 80% transpiratie. Inspiratie is slechts een beperkt aandeel van het eigenlijke werk en het is ook slechts een beperkte groep gegeven. De 80% transpiratie, namelijk principes van ondernemerschap waar ontwerpers vaak weinig voeling mee hebben, neemt de meeste werktijd in beslag. Dit aandeel werk kan in principe worden uitbesteed of verdeeld, maar daarvoor moet de onderneming al sterk ontwikkeld zijn. Het ondernemerschap betekent voor die (kleinschalige en startende) creatievelingen dan ook wel een hoge drempel.

Ondersteuning en advies op maat van creatieve ondernemers

Specifiek voor ambachtelijke designers bestaan er een beperkt aantal organisaties die specifieke ondersteuning bieden op Vlaams niveau: Design Vlaanderen, Agentschap Ondernemen en het Kunstenloket. Het Kunstenloket biedt advies aan ondernemers, net ter ondersteuning van die 80%. De enige beperking/voorwaarde van kunstenloket is dat het expliciet creatoren wil ondersteunen (enkel individuen, geen bedrijven). Ze zoeken op maat mee naar mogelijke statuten (kunstenaarsstatuut of andere) waarbinnen je als ontwerper kan werken.

Is er nood aan een steunpunt of belangenbehartiger?

Design Vlaanderen is er voor de ontwerpers van ambachtelijk design, maar dekt niet het volledige ambachtelijke veld. Als je enkel focust op 'kunstambachten' dan zijn ambachten een marginaal gegeven en zijn er weinig ondersteunende organisaties. Design Vlaanderen is een overheidsorganisatie, er zijn geen ledenorganisaties of belangenbehartigers. Ooit wilde Design Vlaanderen een economische studie laten maken over ambachten in Vlaanderen: bleek dat dat onmogelijk was aangezien er geen ondernemerscijfers beschikbaar waren. Er bestaan te weinig harde feiten waarmee je naar het beleid zou kunnen stappen. Ambachten vormen dus op dit moment geen prioriteit voor het beleid. Als je echter ambachten ruimer zou zien - zoals Ambachtseconomie doet - dan is de sector natuurlijk wel aanzienlijker en kan ze zwaarder doorwegen op het beleid. Johan Valcke van Design Vlaanderen pleit voor een platform of belangenbehartigersvereniging, maar voegt er de bedenking aan toe dat dit niet evident is in een sector van ambachtsslieden die individualistisch ingesteld zijn.

Wat moet er prioritair gebeuren om ambachten op de kaart te zetten?

Voor onderwijs is de eerste stap het doorlichten van de opleidingen in combinatie met gesprekken met de sector: Wat is er? Wat is er nodig? De basis voor het onderwijs zijn de competentieprofielen die de sector naar voren schuift (zie Decreet betreffende de kwalificatiestructuur 2009). Probleem is echter dat het

onderwijs specifiek voor ambachten een gesprekspartner nodig heeft en dat de sector bestaat uit verschillende deelsectoren, wat ervoor zal zorgen dat de gesprekspartners nooit volledig zullen zijn en alle sectoren apart zullen niet opkomen voor 'de ambachten'.

❖ Decreet betreffende de kwalificatiestructuur:

<http://www.ond.vlaanderen.be/edulex/database/document/document.asp?docid=14111>

Bruggen zijn nodig. Misschien kan de erfgoedsector een brug zijn voor ambachtelijkheid, die de komende 10 jaar – mede door de UNESCO-conventie - veel aandacht zal krijgen. Er zal vanuit de erfgoedsector vraag zijn naar en mee gezocht kunnen worden naar (alternatieve) opleidingsmogelijkheden voor het doorgeven van technische kennis en vaardigheden. Vanuit erfgoed kan er ook geprobeerd worden om ambachtelijkheid meer op de kaart te zetten.

Ambachtelijk design zit duidelijk in de lift in deze maatschappij waar alles meer en meer geautomatiseerd wordt. Design Vlaanderen krijgt elk jaar vele dossiers van ambachtelijke designers binnen. Er is duidelijk nood aan structuren en platformen. Misschien een idee om de banden met 'World Crafts Council' opnieuw aan te halen. Vroeger nam Design Vlaanderen deze rol op, maar nu is het misschien een taak voor de erfgoedsector?

❖ World Crafts Council: www.worldcraftscouncil.org & www.wcc-europe.org

Misschien is het ook belangrijk om in het 'Overleg Creatieve Industrie' (OCI) te zetelen en een 'mapping' van de ambachtelijke sector te vragen? Op deze manier kan aangetoond worden hoeveel mensen werken en betrokken zijn in deze sector. Dit kan een eerste stap zijn om de sneeuwbal aan het rollen te brengen en de bel te laten rinkelen bij de ministers en het beleid. Het is vooral belangrijk om samen een signaal te geven, wat zou kunnen vanuit een op te richten overlegplatform.

❖ Overleg Creatieve Industrie: [http://www.flandersdc.be/view/nl/67227241-Overleg+Creatieve+Industrie+\(OCI\).html](http://www.flandersdc.be/view/nl/67227241-Overleg+Creatieve+Industrie+(OCI).html)